

מקרא אני דורש

ביאורים ופירושים בפשוטו של מקרא

"עבד שהוא עברי" או "עבדו של עברי"?

מהי הקס"ד לומר שב"עבד עברי" הכוונה ל"עבדו של עברי"? / איך שמר אברהם את אליעזר כעבדו יותר משבעים שנה, הרי קיים את כל התורה כולה? / ביאור דברי רש"י על התיבות "עבד עברי" ושקו"ט בהחילוק בין "עבד אברהם" ל"עבד עברי"

ברי"ש פרשתנו: "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. כי תקנה עבד עברי, שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חנם" (כא, א-ב).

והנה, זו הפעם הראשונה שנאמר בכתוב **"עבד עברי"** [משא"כ בפרשת וישב (לט, יז) נאמר "העבד העברי", בתוספת ה"א, וממילא ברור שהכוונה לתאר את העבד עצמו] – ולכאורה יש מקום לדון, האם הכוונה **שהעבד עצמו** הוא עברי או שהוא עבד **לאדון עברי**?

ב. לכאורה אפשר הי' להוכיח ממה שמצינו אצל אליעזר שאמר (חיי שרה כד, לד) **"עבד אברהם אנכי"**, וברור שהתיבה השני' מתייחסת לאדון – שהוא **"(עבד) ש"א אברהם"** – ולא לעבד. וכן הוא בירבעם שנאמר בו **"עבד שלמה"** (דהיי"ב יג, ו). וכעין זה במה שנאמר על משה שהי' **"עבד השם"** (ברכה לד, ה. יהושע א, א) – שגם שם פשוט ש"השם" לא מתייחס לעבד עצמו.

אלא שיש לחלק, משום שבכתובים הנ"ל התיבה השני' היא **שם פרטי**, ולכן ברור שאין בה כוונה לתאר את העבד עצמו; ואילו בנידון דידן, המלה **"עברי"** אינה שם פרטי אלא תואר – ובזה יש מקום להסתפק, האם היא באה לתאר את העבד או את אדוניו? ברם כד דייקת בסגנון הכתובים נראה פשוט שהתיבה השני' באה לתאר את מהותו

של העבד עצמו. ולדוגמא, כן מצינו בדברי-הימים (דהי"א ב, לד) שמדבר שם על אחד מבני שבט יהודה שנקרא "ששן", והכתוב אומר "וַיִּשְׁשֶׁן עַבְדֵּי מִצְרַיִם וְשָׂמוּ יֶרֶחַע" – הרי שה"מצרי" מתאר את העבד עצמו, ומעתה מובן גם בענייננו, שה"עברי" מתאר את העבד עצמו.

ואכן, כאשר הכתוב בא לתאר (לא את העבד עצמו, אלא) את אדוניו של העבד הוא נוקט "עבד לַאִישׁ עַמְלִיקִי" (שמואל-א ל, ג) – כי אם ה' אומר "עבד עַמְלִיקִי" היינו מבינים שהעבד עצמו הוא עמלקי, ולכן דייק "עבד לַאִישׁ עַמְלִיקִי" שדוקא כך מתייחס ה"עמלקי" לאדוניו של העבד.

ונמצא, שהפשטות ב"עבד עברי" היא שהעבד עצמו הוא עברי, וכמו שבאמת למדו בכל המפרשים.

ג. אמנם בפירוש רש"י כאן מאריך בזה באופן בלתי רגיל, וזה לשונו:

"כי תקנה עבד עברי – עבד שהוא עברי. או אינו אלא עבדו של עברי, עבד כנעני שלקחתו מישראל, ועליו הוא אומר 'שש שנים יעבוד'; ומה אני מקיים 'והתנחלתם אותם', בלקוח מן הנכרי, אבל בלקוח מישראל יצא בשש – תלמוד לומר: 'כי ימכר לך אחיך העברי', לא אמרתי אלא באחיק".

ולכאורה תמוה, מה ראה רש"י להביא בכלל את הסברא ש"עבד עברי" פירושו "עבדו של עברי" (והוצרך להביא ממרחק לחמו כדי לשלול זאת ולהוכיח שהפירוש הנכון הוא שהעבד בעצמו הוא עברי)?!

ובלשון הט"ז (בפירושו דברי דוד על רש"י כאן): "קשה, כיון דסתם 'עבד עברי' בכל מקום פירושו שהוא עברי, למה ומהיכא תיתי לעקם ולומר עבד כנעני שנלקח מעברי?"

ותגדל התמיהה, שהרי רש"י בעצמו פותח את פירושו: "עבד עברי – עבד שהוא עברי". כלומר, גם רש"י הבין שזה הפירוש הפשוט והישר (ה"מושכל ראשון") של התיבות "עבד עברי" – ומה איפוא גרם לו לחזור בו ולהסתפק בדבר ("או אינו אלא עבדו של עברי וכו'")?

ד. ונראה לבאר:

כשיצאו ישראל ממצרים יצאו "ברכוש גדול" (לך טו, יד), הן מחמת הכלי כסף וזהב וכו' ששאלו מהמצריים, והן מחמת ביזת הים "שעטרו מצרים סוסייהם בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוצאין אותם בים וגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים" (רש"י בשלח טו, כב).

וכיון שהיו בני ישראל אז בעשירות גדולה ומופלגה, אינו מסתבר כלל שהי' ביניהם

לקראת שבת

ז

מציאות של "עבד", שהרי כל זה שאדם נמכר לעבד הוא מחמת עניות וחוסר ממון (שהיא המביאתו למכור עצמו, או להגיע למצב של גניבה ו"אם אין לו ונמכר בגניבתו" (פרשתנו כב, ב)).

ומעתה, כיון שפרשת "ואלה המשפטים" באה מיד לאחר מתן תורה, זמן קצר לאחר יציאת מצרים וקריעת ים סוף, מתאים שייאמרו לכל לראש משפטים וציוויים הנוגעים להם בשעה זו ובמצב זה –

[וכמו הציוויים הראשונים שלאחר מתן תורה (בסוף פרשת יתרו): "לא תעשון אתי אלקי כסף ואלקי זהב לא תעשו לכם. מזבח אדמה תעשה לי. . . מזבח אבנים תעשה לי", שכיון שהי' להם ריבוי כסף וזהב הוצרך להזהירם שלא לעשות "אלקי כסף" ו"אלקי זהב" וגם לא מזבח מכסף וזהב אלא דוקא מ"אדמה" ו"אבנים" –

וקשה לומר שיתחיל דוקא במציאות שהיתה אז כל כך רחוקה מעולמם, ישראלי שהגיע לעוני גדול וכו' עד כדי כך שנמכר לעבד !

וזהו איפוא שיעור דברי רש"י, שבתחילה הוא מפרש את התיבות "עבד עברי" במשמעותן הפשוטה – "עבד שהוא עברי", אמנם מיד לאחר מכן הוא חוזר ומסתפק בדבר, כי מצד המשך וסדר הכתובים נראה שעדיף לפרש על מי שאינו "עברי" בעצמו, אלא "עבד כנעני וכו'", שזה הי' יותר שייך במציאות אז.

[ולהעיר מלשון הכתוב בעשרת הדברות שמזכיר "עבדך ואמתך" (יתרו כ, י"ד), ומשמע קצת שהיו להם אז בפועל עבדים ושפחות. ואולי קנו מתגרי אומות העולם וכו"ב].

ה. ועדיין יש להבין את האריכות ברש"י, דלכאורה גם אם הוצרך להזכיר הסברא שמדובר כאן על עבד כנעני שהוא "של עברי", הי' צריך להזכירה בקיצור נמרץ ולדחותה, ומה טעם האריך בפרטי' ?

אלא:

כאשר רש"י מזכיר הסברא שהמדובר כאן הוא ב"עבד כנעני של עברי", הרי אנו נזכרים באותו עבד כנעני שמצינו כבר בסיפור המקרא, והוא אליעזר שהי' "עבדו זקן ביתו" של אברהם העברי (חיי שרה כד, ב).

ומעתה מתעוררת מיד הקושיא, איך אפשר להעלות על הדעת שהכתוב כאן מדבר בעבד כנעני ועליו הוא אומר "שש שנים יעבוד ובשביעית יצא לחפשי חנם" – בשעה שאברהם הרי קיים את כל התורה עד שלא ניתנה (כמפורש ברש"י – תולדות כו, ה), והוא החזיק את אליעזר כעבדו עשרות שנים !

[כבר כברית בין הבתרים – שהיתה בהיות אברהם בן שבעים (פרש"י בא יב, מ) – הי' אליעזר עבדו של אברהם (ראה לך יד, ב. טו, ב), ולאחר מכן שלחו אברהם בתור "עבדו זקן

ביתו" להביא אשה ליצחק בנו, והי' זה בהיות אברהם בן מאה וארבעים (ראה תולדות כה, כ), כלומר, שאליעזר הי' עבד לפחות שבעים שנה!]

וליישב זה מפרש רש"י ומבהיר, שבוודאי אין הכתוב כאן מדבר בעבד כנעני שנקנה מנכרי (כמו אליעזר), וכל הסברא לפרש את הכתוב בעבד כנעני היא דוקא בעבד כנעני שנקנה מישראל; אמנם למעשה גם סברא זו נדחית היא, כי הכתוב מדבר בעבד שהוא בעצמו עברי, וכהמשך דברי רש"י, וק"ל.

